

دور و گرنگی زانیاری له ریکخستنی کایه کانی

ژیاندا

قهره‌نی قادری

بۆ ئەو هی شارەزای شتیک، دیارده، مرۆف یان شوپنیک بین، پیشووخته پیوستمان به هەندیک "قسە و باس" هەیه، که بەدنیاییه وه ده‌توانین ناوی بنیین "زانیاری/Information". گشت کایه‌کانی ژیانمان پیوستیان به زانیاریه، بۆ "ئه‌وه‌ی بتوانین به‌ریپی خۆمان ببینین"؛ هەمیش بشیین به‌که‌ترین تیچوو و کیشه به‌ئاکام بگه‌ین. به‌لام زانیاری ه‌روا به‌ئاسانی ریکخه‌ری ژیان نییه، به‌لکوو ئه‌وه ریکخستن، پۆلینکردن و به‌کاره‌ینانی گونجاوی زانیاریه، که ده‌توانیت و بۆی هەیه ئاکام به‌ده‌سته‌وه بدات. ژیان به‌بی زانیاری، تاریکستانه و بی شک پره له هه‌لدیر، هه‌لخلیسکان، ساتمه، شکست و چه‌قبه‌ستویی.

کاتیک زانیاری، که به واتا فه‌لسه‌فیه‌که‌ی "ناسین" (معرفة/ Knowledge) یه، بیته بنه‌مای کار و ژیان، بی گومان ئاستی چۆنایه‌تی له ره‌وتی ژیان ئیمه‌دا به‌رز ده‌بیته‌وه. تا زانیاری زۆتر، دروستر و فره‌ره‌هه‌ندتر بیت، بریاره‌کان گونجاوتر ده‌بن و ئاستی که‌موکورتی و شکستیش که‌متر ده‌بیته‌وه؛ هه‌روه‌ها له مه‌یدانی حوکمرانییدا کاتیک په‌یوه‌ندی حکومه‌ت له‌گه‌ل هاوولاتیان له‌سه‌ر بنه‌مای پیدانی زانیاری دروست و له کاتی خۆدا (ده‌ستاوده‌ستکردنی زانیاری) بیت، بی شک هه‌م مه‌ودای نیوان حکومه‌ت و هاوولاتیان که‌متر و که‌متر ده‌بیته‌وه و هه‌میش ئاستی متمانه به‌رز ده‌بیته‌وه.

به‌تایبه‌ت له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا که چاخی شوپرسی دیجیتالی و ته‌قینه‌وه و شه‌پۆلی زانیاریه، هه‌روه‌ها به‌جیهانیبونی که‌ره‌سه‌کانی راگه‌یاندنی گشتیه (ده‌ستپێراگه‌یشتنی هاوولاتیان به‌که‌ره‌سه‌کانی راگه‌یاندن و زانیاری)، له‌وانه رایه‌له‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، گرنگی و ده‌وری زانیاری له گشت کایه‌کاندا بۆته پرسیکی ژیان. ئازادی ده‌ستپێراگه‌یشتن و ده‌ستاوده‌ستکردنی زانیاری، یه‌کیکه له پیوه‌ره‌کانی حکومه‌تیکی دیموکراتی و ژیان له دیموکراسیدا. واته ده‌توانین له پوانگه‌ی ئازادی زانیاری و ده‌ستاوده‌ستکردنییه‌وه، ئه‌رینیبونیان نه‌رینیبونی حکومه‌تیکی ده‌ستنیشان بکه‌ین!

به‌لام کاتیک ژیان بیبه‌ری بیت له زانیاری یان ئه‌وه‌تا زانیاریه‌کان هه‌له‌ بن، یان به‌ر به‌ ده‌ستاوده‌ستکردنی زانیاری بگه‌ریت، هه‌چ شک له‌وه‌دا نییه که لیکدانه‌وه، بۆچوون و بریاره‌کانیش هه‌له‌ ده‌بن. "ئاده‌م گرینت"

(Adam Grant) ⁽¹⁾ پپی وایه که کاتیک مرۆف روو له جیهانی زانیاری ده‌کات، بی شک پیداچوونه‌وه، دووباره بیرکردنه‌وه و زه‌ینی کراوه له مرۆفدا به‌گه‌ر ده‌که‌وینت؛ هه‌روه‌ها به‌ده‌سته‌ینانی زانیاری نوێ ئه‌وه یارمه‌تییه‌شمان پپی ده‌دات، کۆمه‌له زانیاری و بۆچوونیک که له ره‌وتی زه‌مان له می‌شکماندا که‌له‌که بوونه یان زه‌نگیان هه‌لیناوه، جیگه‌یان له‌ق ده‌بیت و وازیان لی دینین. واته شه‌پۆلی زانیاری و تیکه‌لبوون به‌وه، ده‌توانیت نه‌رمونیانی له مرۆفدا چی بکات و پابه‌ندی شته چه‌قبه‌ستوه‌کانی دوینی نه‌بیت و، هه‌ر به‌وه پیه‌یش دوور ده‌که‌وینته‌وه له پروپاگه‌نده و مۆنۆلۆگ (تاکبیزی)، هه‌روه‌ها نابیته چه‌قی راستیه‌کانیش. به واتیه‌کی تر وه‌رگرتن و گرنگیان به زانیاری، چه‌شنیکه له چاکسازی و تیفه‌فهدانی هزر و بۆچوون و، ئەم

نویبونوئو و هیش مانا دهبه خشیت.

کۆله کهی هه ره سه ره کی کتیبی “هونه ری جهنگ” ی “سوون تزوو” (۵۴۴-۴۹۶ پ. ن) (۱) که به “ستراتیژی سه رکه وتن” یان “کتیبی هه زار ستراتیژی” ناوی دهر کردوو، زانیارییه. بویه زور به ده خورادیوی و دلنایاییه وه ده لیت: “فه رمانده ی لیها توو ئه و که سه یه که بتوانیت شاریک به بی شهر بگریت.” یه کیک له بنه ما سه ره کییه کانی “هونه ری جهنگ” و ئه م رسته زیړینه، پشتی به زانیاریی دروست و به کاره یئانه که ی به ستوو.

کتیبی “بازنه ی نهینی” (۲) که باس له سیخوری و پیکخستنی کاروباری سیسته می سیخوری ده کات، که بنه ماکه ی “ناسین” ی مروقه کانه، به رده وام ئاماژه به پۆلینکردنی مروقه کان به پیی توانا و لیها تووی، هه روه ها شاره زاییان له کاردا ده دات. چه قی سه ره کی نو سه رانی ئه م کتیبه، زانیارییه و هه ر ئه و زانیارییه ده وری سه ره کی له ناسینی مروقه کان له کتیبی “بازنه ی نهینی” دا ده گپریت.

“کونفوشیوس” (۵۵۱-۴۷۹ پ. ز)، فه یله سووفه به ناوبانگه که ی چین ده لیت: “پۆژانه خوت نوی بکه وه، دیسانیش هه ر خوت نوی بکه وه و، هه میشه خوت نوی پابگره!” “برپه ری پشتی ئه م وته به نرخه ی “کونفوشیوس” ریک بو زانیاری و هه رگرتنی ئه و ده گه ریته وه، که چوون زانیاری، نویمان ده کاته وه و زانیاری ماوه به سه رچوویش له زه یماندا ده وری نامینیت.

“سولون” (۶۴۰-۵۵۸ پ. ز) سیاسه توان و یاسا دانه ری “ئه تین” (ئه سینا) یش، زانیاری، فیربوون و به پۆژبوونه وه له زانیاری گری ده دات و باس له نهینی خوی ده کات: “نهینی گه نجیتی من له وه دایه، هه ر پۆژی شتیکی نوی فی رده بم.” “زانیاری، فیربوون، چاکسازی، زهینی کراوه و چاکسازی، ده وری گرنگیان له ژبانی “سولون” دا ده گپرا. زانیاری، ده سه لات، هیز و هه ژموونی هه یه و تاک، گروپ، حکومهت و جفاک به هیز ده کات.

زانیاری چییه؟

“زانیاری بریتیه له کۆمه له راگه یاندنیك، که ناوئاخنه که یان باس له پروونکردنه وه، راستکردنه وه، بیروپا و بوچوون، زانیاری سه بارهت سروشت و جفاک، ده سه لات، بریار و چوونیتی بریاردان، ده نگوباس، پاپورت و لیکولینه وه، په خنه، وینه و ئامار، هه روه ها حه ز و ئاواته کان ده کات.” هه ر به ریگه ی زانیارییه، که هاوولاتیان شاره زای کاروباری ده سه لاتداران له بواری ناوچه یی، سه رانسه ری و جیهانی ده بن.

ئه وه زانیارییه، که دهرهت بو بریاردان له ژبان دینیته کایه وه و یارمه تی هاوولاتیان ده دات که چوون له ره وتی هه ر چه شنه هه لبژاردن و بریاردانیکدا به شدار بن. له بهر ئه وه زانیاری گه لیک گرنه، به لام زانستیوون و وردی له کاری راگه یاندندا، گرنه تره. زانیاری به پیی سروشتی خوی بیلایه نه و باس له ناوه رۆکی دیارده، حکومهت، حزب و که سه کان ده کات؛ له بهر ئه م هویه، پیویسته وه کوو دیارده یه کی سه ره خو و بیلایه ن سه یری بگریت. ده لپن “زانیاری خوینیکی گه رمه که له ناو له شی کۆمه لگه ی دیموکراتیکدا له ها توچودایه”، به لام پیویسته جهخت له وه یش بکه مه وه که له جفاکی ئیمه دا زوربه ی جار جیاوازی له نیوان “زانیاری” و “بوچوون” دا نییه و تیکه ل به یه ک ده کرین. واته له ژبانی پۆژانه یشدا له بری

ئەوھى گویت لە “زانىارى” بىت، گویت لە “بۆچوون” دەبىت! گوتنى زانىارى زەحمەتە، بەلام دەربىرىنى بۆچوون ئاسانە. ئەمەيش يەككى ترە لە كىشه جددىيەكانى ئىمە كە دەرفەت بۆ تىروانىنى ھەلە، لىكدانەوھ و بىرىارى ھەلە دىنئىتە كايەوھ. زانىارى بۆچوون نىيە، بەلام بۆچوون دەتوانىت لە پزدانى خۇيدا چەشنىكى تر لە زانىارى تىدا بىت، كە بەم رىگەيەوھ مرؤفەكان بناسىت.

كاتىك ئامرازى راگەياندى گشتى بنەماكەى لەسەر گەياندى زانىارى دادەپىژىت، ئەو ئەركە گرنگەى خۇى لە جفاكدا بەرپۆھ دەبات، كە لە جياتى ھاوولاتيان و حكومەت بىر نەكاتەوھ، بەلكوو كار و كردەوھكانى دەسەلاتداران لە بوارى سىياسى، ئابوورى و كۆمەلايەتییەوھ بە ھاوولاتيان بگەيەنئىت و بىروبۆچوون و راي ھاوولاتيانىش بە دەسەلات بەدات. بەرپۆھچوونى ئەم ئەركە ئەوھ دەگەيەنئىت، كە ئامرازى راگەياندى گشتى بۆى نىيە لە جياتى ھاوولاتيان بىر بكاتەوھ، بەلكوو دەبى گۆرەپانىكى كراوھ بىت تا حكومەت و ھاوولاتيان تىيدا بىروپراكانيان ئالوگۆر بەكن.

جىاوازى لە نىوان زانىارى و دەنگوباس تا رادەيەك ناپوونە. گەرچى زانىارى دەتوانىت دەنگوباس نەبىت، بەلام دەنگوباسەكان ھەموويان زانىارين. ئەوھى گرنگە و دەبى بزانىت، زانىارىيە كە بوارى “بىرپاردان لە ژيان” دا بۆ ھاوولاتيان دىنئىتە كايەوھ؛ ھەروھە يارمەتى ھاوولاتيانىش دەدات بۆ “ھەلبىژاردن” و “ديارىكردنى بەرژەوھەندى” ى خۇيان. ئەم چەمكە گرنگە يەككە لە بنەما سەرەكییەكانى دەولەتتىكى ديموكراتىك، بەرپرس، ولامدەر و كراوھ. دەستپىراگەيشتنى ھاوولاتيان بە زانىارى، ھەروھە دەستاودەستكردنى زانىارىيش بە شىوھەيەكى ئازاد، خولقینەرى كەشوھەوايەكى ئازادە، كە لەویدا دۆخىكى كراوھ بۆ باس و لىدون و لىكتىگەيشتن لە نىوان ھاوولاتيان و دەسەلاتدا دىنئىتە كايەوھ. بەم شىوھەيە ئەندامانى جفاك (حكومەت، ھاوولاتيان و ئامرازى راگەياندى گشتى) لە كەشوھەوايەكى ژىرانە و ئاشتىيانەدا پىكەوھ دەپەيفن.

دەبىت زانىارى كۆلەكەى ھەرە سەرەككى ژيانى ئىمە بىت؛ ھەم بۆ ئەوھى بتوانىن بىرىارى دروست بەدەين و، ھەميش “تاك” يكى بەھىز بىن، چونكە كوردستانىكى بەھىز، لە گرەوى تاكى بەھىزدايە!

سەرچاوەكان:

۱- كتيب: دوباره فكر كن/ قدرت شناختن آنچه نمى دانيد

نووسەر: آدام گرنٹ

وەرگير: سبحان خسروجردي و فرزانه حاج خليلي

۲- كتيب: هونەرى جەنگ

نووسەر: سوون تزوو

وەرگير: قەرەنى قادرى

۳- كتيب: بازەنى نەينى/ ھەوالگريى “چين” ى دىرىن و ئەمريكاي ھاوچەرخ لە گەمەى سيخوپيدا

نوسه ران: رالف سۆيهر، مارک لۆويڭتال و جون ميلتون

وهرگيپان و ئاماده کردنى: سيروان بيهيى و ستار دۆرى